

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 243

ENDÜLÜSLÜ BİR FİLOZOF İBN MESERRE

Ahmet BOZYİĞİT

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj & Kapak
FCR

Baskı & Cilt
AYDAN BASIM ve YAYIM LTD. ŞTİ.
Örnek Sanayi Sitesi Alınteri Bulvarı
364. Sokak No: 4 Ostim/ANKARA
Tel: 0312.354 46 27-28

1. Baskı: Haziran 2017

ISBN: 978-605-9652-41-4

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

ENDÜLÜSLÜ
BİR FİLOZOF
İBN MESERRE

Ahmet BOZYİĞİT

ANKARA 2017

Ahmet BOZYİĞİT

1971 Batman doğumlu. İlkokulu Batman'ın Beşiri İlçesine Bağlı bir köyde, Ortaokulu Batman İmam Hatip Lisesi Orta Okulunda, Liseyi Siirt İmam Hatip Lisesinde okudu. 1996 yılında Lisans eğitimi Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde yaptı. 2005 yılında Yüksek lisansını, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (İslâm Felsefesi) Ana Bilim Dalında "*Akkirmâni'nin Felsefî Görüşleri*" adlı tezle yaptı. 2015 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (İslâm Felsefesi) Ana Bilim Dalında "*İbn Meserre ve Felsefesi*" adlı tezle doktorasını tamamladı. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı çeşitli kademelerdeki okullarda görev yaptı. İngilizce, Arapça ve anlama düzeyinde Farsça bilmektedir.

Halen Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri (İslâm Felsefesi) Ana Bilim Dalında öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Evli ve dört çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR -----	8
ÖNSÖZ -----	9

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI ÜZERİNE-----	13
2. İBN MESERRE ÖNCESİ ENDÜLÜS’TE SOSYOKÜLTÜREL HAYAT VE FELSEFİ DÜŞÜNCE-----	24
2.1. Sosyal ve Siyasi Hayat-----	24
2.2. İlim ve Fikir Hayatı-----	31
2.3. İbn Meserre Öncesi Endülüs’te Felsefî Düşünce-----	43

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN MESERRE’NİN HAYATI, ESERLERİ VE DÜŞÜNCESİNİN KAYNAKLARI

1. İBN MESERRE’NİN HAYATI-----	57
1.1. Hayatı-----	57
1.2. İlmî Şahsiyeti, İlim Tahsili ve Seyahatleri-----	66
1.3. Endülüs’e Dönüşü ve İlmî Faaliyetleri-----	79
2. HOCALARI VE BAZI ÇAĞDAŞLARI-----	82
2.1. Hocaları-----	82
2.2. İbn Meserre’nin Hocalarından Ders Alan Bazı Çağdaşları	86
3. TALEBELERİ-----	87
4. ESERLERİ-----	96
4.1. Risâletü Havâssı’l-Hurûf ve Hakâikihâ ve Usûlihâ-----	107
4.2. Risâletü’l-İ’tibâr (Kitâbu’t-Tabsıra)-----	112
4.3. Kitâb et-Tebyîn-----	118
4.4. Kitâbu Tevhîd el-Mûkînîn-----	120
4.5. Muhtasarü Mudavvana el-Malikiyye (Maliki Fıkhının Özeti ile İlgili Eseri):-----	121
4.6. İbn Meserre’nin İsmi Belirtilmeyen Te’lifî-----	122

5. DÜŞÜNCESİNİN KAYNAKLARI-----	128
5.1 Felsefi ve Tasavvufi Düşüncesinin Kaynakları-----	128
5.2. İbn Meserre'nin Batınlılığı Meselesi -----	136
5.3. İbn Meserre'nin Mutezililiği Meselesi -----	139
5.4. İbn Meserre ve Empedokles -----	170

İKİNCİ BÖLÜM

İBN MESERRE'DE NEFİS VE BİLGİ NAZARİYESİ

1. NEFİS NAZARİYESİ-----	209
1.1. İnsan Anlayışı -----	211
1.2. Nefs Görüşü, Nefsin Varlığı, Türleri ve Mertebeleri ----	213
1.2.1. Nefsin Varlığı-----	213
1.2.2. Nefsin Türleri-----	220
1.2.3. Nefsin Mertebeleri -----	221
2. İBN MESERRE'DE İLİMLER TASNİFİ -----	225
2.1. İlim Anlayışı-----	226
2.2. İlimler Tasnifi -----	229
2.3. İlimlerin Mertebeleri -----	231
3. BİLGİ NAZARİYESİ -----	232

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VARLIK NAZARİYESİ

1. Varlık Görüşü-----	235
2. Metafizigi-----	236
3. Varlığın Mertebeleri -----	242
4. Hareket - Sükûn ve Zaman Düşüncesi-----	246
5. Mekân Düşüncesi -----	248
6. Tabiat Felsefesi -----	250
7. Tabiat Olaylarında İmkân ve Sebeplilik -----	255
8. Âlem Görüşü, Âlemin Varlığı ve İdaresi-----	259
9. Sudur Nazariyesi -----	265
10. Âlemin Ezeliliği-----	275

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İBN MESERRE'DE AMELÎ (PRATİK) FELSEFE

1. Ahlak Felsefesi-----	279
2. Tasavvuf Felsefesi-----	281
3. Siyaset Felsefesi-----	290

BEŞİNCİ BÖLÜM
İBN MESERRE EKOLÜ VE ETKİSİ

1. Ekolü-----	293
1.1. Müslüman Düşünürler Üzerindeki Etkisi-----	302
1.2. Batılı Yahudi ve Hıristiyan Düşünürler Üzerindeki Etkisi-----	330
1.3. İbn Meserre ve Meşşâî Ekolü-----	333
1.3.1. Din-Felsefe Uzlaşması-----	334
1.3.2. Nübüvvet-----	342
1.3.3. Mead Anlayışı-----	352
1.4. İbn Meserre ve İşrâkî Ekolü-----	357
SONUÇ -----	361
KAYNAKÇA -----	371

KISALTMALAR

<i>age.</i>	: <i>Adı Geçen Eser</i>
<i>agm.</i>	: Adı Geçen Makale
<i>bkz.</i>	: Bakınız
<i>çev.</i>	: Çeviren
<i>ter.</i>	: Tercüme
<i>haz.</i>	: Hazırlayan
<i>thk.</i>	: Tahkik Eden
<i>nşr.</i>	: Neşreden
<i>m.</i>	: Miladi
<i>h.</i>	: Hicri
<i>MÖ.</i>	: Milattan Önce
<i>MS.</i>	: Milattan Sonra
<i>d.</i>	: Doğum Tarihi
<i>ö.</i>	: Ölüm Tarihi
<i>ty.</i>	: Tarihsiz
<i>E.R.</i>	: <i>Encyclopedia of Religion</i> (İngilizce)
<i>E.İ.</i>	: <i>Encyclopedia of İslam</i>
<i>AÜİFD</i>	: <i>Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>

ÖN SÖZ

İslam düşünce tarihine, fikirleriyle yön veren şahsiyetleri bütün yönleriyle ele alıp incelemek, düşüncelerini temellendirmek önemlidir. Fakat ne yazık ki bu konuda yapılan araştırmalara baktığımız zaman, yapılan çalışmaların az olması yanında, bu çalışmaların önemli bir kısmının da objektiflikten uzak oldukları gerçeği gözden kaçmamaktadır. İslam Felsefesi alanında yapılan çalışmalara baktığımızda, bu çalışmaların genelde doğudaki İslam filozofları, özelde de Meşşâî filzofların düşüncelerine hasredildiği bir gerçektir. Endülüs İslam düşüncesi alanında yapılan çalışmalar ise genellikle 11. yüzyıl ve sonraki yüzyılda yaşayan filozoflar hakkında yapılan çalışmalardır. Konu, ilk dönem Endülüs fikriyatı ve mütefekkirleri olunca, bu dönem fikir adamlarının eserlerinin günümüze kadar ulaşmamış olması, kaynakların azlığı gibi zorluklardan olacak ki, bu mesele neredeyse tamamen Batılı oryantalistlerin insafına bırakılmış bir konudur. Batılı oryantalistlerin, afaki ve hayali birtakım bilgilerle, Müslüman fikir adamlarını kendi özgün fikirleri dışında, çoğu zaman kadim Grek düşüncesi ile Hıristiyan düşüncesinin bir devamı olarak gösterme eğiliminde oldukları gerçeği gözardı edilmemelidir. İşte bu fikir adamlarından bir tanesi, belki de en önemlisi, doğuda Kindî (d. 796-ö. 866) örneğinde olduğu gibi, Endülüs'ün ilk İslam filozofu sayılan İbn Meserre'dir. İfade etmek gerekir ki, İslam felsefesi tarihi alanında yapılan çalışmalara baktığımız zaman İbn Meserre'nin ismi çoğu zaman zikredilmemektedir. Kendisinden söz edilen birkaç kaynakta kendisi hakkında çok az bilgi mevcuttur. İbn Meserre hakkında yapılan en kapsamlı çalışma, ünlü İspanyol müsteşrik Miguel Asin Palacios'un *The Mystical Philosophy of İbn*

Masarra and His Followers (İbn Meserre'nin Mistik Felsefesi ve Takipçileri) adlı çalışmasıdır. Bu çalışma, İbn Meserre'nin elimizde tahkik edilmiş iki risalesinden habersiz hazırlandığı için, temelden yoksun sayılır. Ülkemizde, doktora tezi olarak hazırlanmış olan *Ebû Abdullâh Muhammed İbn Meserre'nin Tasavvufî Düşünce Tarihindeki Yeri ve el-Muntekâ min Kelâmi Ehli't-Tukâ Adlı Eseri* isimli çalışma ise İbn Meserre'ye ait olmayan *el-Muntekâ min Kelâmi Ehli't-Tukâ* adlı esere dayanarak hazırlandığı için İbn Meserre'nin düşüncelerini temellendirmekten tamamen uzaktır.

İbn Meserre ve Felsefesi adını taşıyan çalışmamız ise, İbn Meserre'yi bütün yönleriyle, elimizdeki eserlerinden ve tabakat kitapları ile kendisi hakkında yazılmış bütün araştırmalardan hareketle ele almayı amaçlayan bir araştırma olup giriş, beş bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, tezimizin temel problemini, amacını, önemini, kapsamını ve sınırlarını belirlemeye çalıştık. Bu bölümde izlediğimiz yöntemi ve yararlandığımız kaynakları da genel olarak tanıtmaya çalıştık. Ayrıca bu bölümde, İbn Meserre'nin yaşadığı dönemde Endülüs'te sosyo-kültürel hayat, siyasi, ilim ve fikir hayatı ile İbn Meserre öncesi Endülüs'teki felsefi düşünce hayatının bir tarihçesini vererek genel bir değerlendirmesini yaptık.

Birinci bölümde, İbn Meserre'nin hayatı, ilmî şahsiyeti, ilim tahsili ve seyahatleri, Endülüs'e dönüşü ve ilmî faaliyetleri, hocaları, talebeleri ve eserlerini inceledik. İbn Meserre'ye ait olmayıp kendisine nispet edilen eserler olduğu gibi, kendisine ait olup da meçhul kalan eserleri de söz konusudur. Biz bu bölümde İbn Meserre'nin eserleri ve sayıları hakkındaki şüpheleri ve tereddütleri ortadan kaldırıp, doğru ve açıklayıcı bilgiler vermeye çalıştık. Bunun yanı sıra İbn Meserre'nin elimizdeki iki eseri *Risâletu Havâssı'l-Hurûf ve Hakâikihâ ve Usûlihâ ve*

Risâletu'l-İ'tibâr (Kitâbu't-Tabsıra) hakkında ayrıntılı ve tanıtıcı bilgiler sunduk. Bu bölümün sonunda İbn Meserre'nin Felsefi ve Tasavvufi düşüncesinin kaynaklarını ayrıntılı olarak verdik. İbn Meserre'nin Batniliği, Mutezililiği ile İbn Meserre ve Empedokles arasındaki bağlantıyı her bir sistemin düşüncesini ayrı ayrı vererek, İbn Meserre'nin sistemiyle karşılaştırarak, benzer ve farklı olan taraflarını açıklamaya çalıştık.

İkinci bölümde, İbn Meserre'nin nefis ve bilgi nazariyesi ana başlığı altında nefis nazariyesi, insan anlayışı, nefsin varlığı, türleri ve mertebelerini, ilim anlayışı ve ilimler tasnifi, ilimlerin mertebeleri ile bilgi nazariyesini inceledik.

Üçüncü bölümde, varlık nazariyesi ana başlığı altında, varlık görüşü metafiziği, varlığın mertebeleri, hareket ve sükûn, mekân düşüncesi, tabiat felsefesi, tabiat olaylarında imkân ve sebeplilik, âlem görüşü, âlemin varlığı ve idaresi, sudur nazariyesi ile âlemin ezeliyeti konularını işledik.

Dördüncü bölümde, İbn Meserre'nin ameli (pratik) felsefesini ele aldık. Ahlak, tasavvuf ve siyaset felsefesi konularını genel başlıklarıyla, özellikle İbn Meserre'nin elimizdeki iki risalesine dayanarak verdik.

Beşinci bölümde, İbn Meserre medresesi ve etkisini, Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan düşünürler açısından, her iki tarafın düşüncelerini karşılaştırarak ve örnekler vererek ele aldık. Ayrıca bu bölümde, İbn Meserre'nin Meşşâî ve İşrâkî ekollerle olan irtibatını verdik.

Sonuç bölümünde ise, İbn Meserre ve felsefesi hakkında yaptığımız tespitleri, vardığımız sonuçları, kanaatlerimizi ve özellikle İbn Meserre'ye özgü olup ilk defa İbn Meserre tarafından açıklanan düşünceleri ile buna bağlı olarak İbn Meserre'nin İslam düşünce tarihindeki konumunu belirlemek suretiyle tezimizi sonuçlandırdık.

Tezimizin hazırlanmasında baştan itibaren ilgi, yardım ve teşviklerini esirgemeyen, bu tezin hazırlanmasını öneren, değerli düşüncelerinden yararlandığım başta tez danışman hocam Prof. Dr. Müfit Selim Saruhan olmak üzere, tez izleme komitesindeki hocalarım Doç. Dr. Gürbüz Deniz, Doç. Dr. Abdülmeçit İslamoğlu, tezimi okuyarak değerli katkılarını esirgemeyen Doç. Dr. İbrahim Maraş, Doç. Dr. Murat Demirkol, Doç. Dr. Hasan Yücel Başdemir ve doktora çalışmam boyunca değerli düşüncelerinden istifade ettiğim hocalarım Doç. Dr. Fehrullah Terkan ve Yrd. Doç. Dr. Eyüp Şahin hocalarıma içten teşekkür etmeyi borç bilirim.

Ahmet BOZYİĞİT

Ankara 2015